

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I9Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Ақтамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Mamatjonov Rahimjon Akramovich*
“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY
HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR
TAHLILI 10-16
- Облобердиев Жасурбек Косим угли*
МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX
ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Турсунов Бекмухаммад Омонович*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА
КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34
- Курпаяниди Константин Иванович*
ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ
УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44
- Ahmedov Shohjaxon*
O‘ZBEKISTONDA SHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51
- Кулибоев Азамат Шоназарович*
БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62
- Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА
АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73
- Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna*
TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI
TAKOMILLASHTIRISH 74-80
- Davronov Istamxo‘ja Olimovich*
МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СIFATINI BAHOLASH
USULLARI 81-86
- Маматов Бахадир Сафаралиевич*
ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
МАСАЛАЛАРИ 87-96
- Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли*
КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА
ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104
- Баратов Махсудали Назиралиевич*
МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ –
ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

<i>Ergashev Islom Ismoilovich</i> KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	117-127
<i>Қодиров Азизжон Анварович</i> ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АМАЛИЁТИ	128-136
<i>Эшонкулов Акмал Кудратович</i> ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	137-142
<i>Астанов Шерзод Рустамович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	143-150
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Abdullayev Ibodulla Abdullayevich</i> YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN UNUMLI FOYDALANISH USULLARI	151-155
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR	156-164
<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI	165-174
<i>Allayarova Marhabo Mavlonovna</i> UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI	175-179
<i>Рахманов Баҳодир</i> СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	180-186
<i>Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich</i> ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI	187-191
<i>Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich</i> JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	192-197
<i>Azimov Ashirali Mehmonboyevich</i> XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI	198-202
<i>Azimov Sherzod</i> PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN SOCIETY	203-207
<i>Абдурахмонович Хасан Иброхимович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	208-216

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Teshabaeva Dilfuza Muminovna, Abduxalilova Gulbaxor Karabaevna

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIKA

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Hodir Raхmatullaev

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

ВАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUJJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

<i>Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich</i> KLAUSTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELASHTIRISH MASALALARI	303-310
<i>Ergashev Murodbek Ikromovich</i> MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	311-316
<i>Utkirov Nusrat Kamilovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH	317-322
<i>Yulbarsova Xurshida</i> BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIIY-PEDAGOGIK JIHATLARI	323-329
<i>Baychayev Fazliddin Xusenovich</i> BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH	330-335
<i>Muminov Ulmas Ravshanqulovich</i> O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI	336-341
<i>Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna</i> AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH	342-346
<i>Askarova Zulayxo</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI	347-352
<i>Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi</i> EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS	352-362
<i>Jumaniyazova Go'zal</i> OLIIY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI	363-367
<i>Xusaiova Leyla Yunusova</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ	368-373
<i>Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich</i> МАТЕМАТИК КРЕАТИВ ТАВСИФДАГИ MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI	374-379
<i>To'xtasinov Muhammadjon</i> PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI	380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA TA`LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI385-391

08.00.00-Иқтисодиёт фанлари

Кулибоев Азамат Шоназарович

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
International school of finance technology and science (ISFT)
E-mail: buxgalter_82@mail.ru

БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби, ижтимоий соҳадаги муассасаларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари ҳақида сўз боради. Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилаётган маблағлар таҳлили келтирилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юретишнинг ташкилий, техник ва услубий жиҳатларини такомиллаштириш илмий асосланган.

Калит сўзлар: бюджет ташкилоти, бухгалтерия ҳисоби, давлат бюджети, даромадлар ва харажатлар сметаси, ижтимоий соҳа харажатлари, молия йили, тиббиёт муассасаси, харажатлар сметаси.

Kuliboyev Azamat Shonazarovich

Doctor of Philosophy in Economic Sciences (PhD)
International school of finance technology and science (ISFT)

FEATURES OF ACCOUNTING IN BUDGETARY ORGANIZATIONS

Abstract. This article talks about the features of accounting in budgetary organizations and accounting in social institutions. An analysis of the funds allocated for the social sphere from the state budget is presented. The improvement of the organizational, technical and methodological aspects of accounting in budgetary organizations is scientifically substantiated.

Key words: budget organization, accounting, state budget, income and expenditure estimates, social spending, financial year, medical institution, cost estimate.

Кулибоев Азамат Шоназарович

доктор философии по экономических наук (PhD)
International school of finance technology and science (ISFT)

ОСОБЕННОСТИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях ведения бухгалтерского учета в бюджетных организациях и бухгалтерского учета в социальных учреждениях. Представлен анализ средств, выделяемых на социальную сферу из государственного бюджета. Научно обосновано совершенствование организационный, технический и методических аспектов бухгалтерского учета в бюджетных организациях.

Ключевые слова: бюджетная организация, бухгалтерский учет, государственный бюджет, смета доходов и расходов, расходы на социальную сферу, финансовый год, медицинское учреждение, смета расходов.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N06>

Кириш. Бюджет ташкилотига Давлат функцияларини амалга ошириш учун белгиланган тартибда давлат ҳокимияти органлари қарорига асосан ташкил этилган, Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан сақлаб туриладиган нотижорат ташкилотлари киради.

Бюджет ташкилотлари давлатнинг белгиланган вазифаси (таълим, соғлиқни сақлаш, мудофаа, ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва бошқа давлатнинг ташқи иқтисодий, ижтимоий аҳамиятига эга бўлган вазифалар)ни бажариш учун ташкил этилган хўжалик субъекти бўлиб, улар ўз фаолиятини амалга ошириш учун бюджетдан маблағ билан таъминланади.

Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар сарфи асосан, бюджет ташкилотларига маблағларни йўналтирилиши ҳисобига амалга оширилади. Бу маблағларни мақсадли ва оқилона сарфланишини таъминлаш ва улар бўйича тегишли ахборотларни шакллантирилиши уларда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш асосида амалга оширилади. Ҳар бир бюджет ташкилотига бюджетдан маблағларнинг ажратилиши уларнинг тасдиқланган харажатлар сметаларига асосланади.

Булардан ташқари, қонунчиликда бюджет ташкилотларига бюджетдан ташқари маблағларни манбаларини шакллантиришга рухсат этилган. Яъни, фаолият турига мос маҳсулот (иш ва хизматлар) ишлаб чиқаришдан тушадиган, вақтичалик бўш бино ва мулкларни ижарага беришдан тушган, ҳомийлик, шунингдек, молия йили якунида бюджет маблағлари бўйича иқтисод қилиб қолинган ва бошқа маблағлар ҳисобига бюджетдан ташқари маблағлар шакллантирилади ҳамда қонунчиликда белгиланган тартибда сарфланади. Улар бўйича ҳам белгиланган тартибда даромадлар ва харажатлар сметалари тузилади ва ижроси амалга оширилади.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ташкил қилишнинг ҳуқуқий асослари хўжалик юритувчи субъектларники билан бир хил бўсада, услубий жиҳатдан фарқ қилади. Шунинг учун, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритишда, унинг соҳага хос томонлари инobatга олинishi керак. Бугунги кундаги долзарб масалалардан бири ҳам бюджет ташкилотларининг соҳа хусусиятларидан келиб чиқиб, ҳисоб ишларини ташкил қилиш ва юритишдир.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Тадқиқот мавзуси доирасида мамлакатимиз ва хорижлик иқтисодчи олимлар томонидан олиб борилган илмий изланишлари ўрганилди.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари А.Р.Хаметова томонидан тадқиқ этилган бўлиб, ҳисобни ташкил этишни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари бозор иқтисодиётига ўтишни ҳисобга олган ҳолда белгиланиши асослаб берилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг ўзига хос хусусиятлари кўрсатилиб, илмий жиҳатдан батафсил ёритилган. Шунингдек, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш режасининг элементлари ҳам илмий жиҳатдан тадқиқ этилган [2,100 – 102].

Т.А.Полещукнинг асарларидан бири бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобига бағишланган бўлиб, унда бюджет ташкилотларида ҳисоб ишларини ташкил қилишнинг ўзига хос томонлари ва ҳисоботларни шакллантириш масалалари назарий –

услугий жиҳатдан кўрсатиб берилган. Бундан ташқари ноишлаб чиқариш муассасаларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш, бюджет ташкилотларини молиялаштириш, бюджет ташкилотларида пул маблағлари ва харажатларни, номолиявий активларни, турли хил ҳисоб – китобларни ҳисобга олиш ва ҳисоботларни шакллантириш масалалари ҳам батафсил ёритилган [10].

Бюджет, давлат, автоном муассасалар учун бухгалтерия ҳисобини юритиш тартибининг назарий – услубий жиҳатлари И.П.Воробева, А.Л.Спесивсева ва Г.А.Барышевларнинг асарида кўрсатилган. Ҳисоб сиёсатининг ҳар бир йўналиши бўйича бирламчи ҳужжатлар, бухгалтерия регистрлари тақдим этилиши, субсчётларнинг корреспонденциялари берилган. Бирлаштирилган бухгалтерия ҳужжатлари ва ҳисобот шаклларига мисоллар келтирилган. Бюджетни молиялаштириш ва тадбиркорлик фаолиятини ҳисобга олиш сиёсатининг хусусиятлари кўрсатилган [1].

Мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан М.Остонақулов, С.У.Меҳмонов, ва А.А.Остонақуловларнинг илмий тадқиқот ишларида бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатини шакллантириш масалалари кўриб ўтилган.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби масалалари М.Остонақуловнинг асарларида акс этган. Олим бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш, харажатларни тўлаш, пул маблағлари ва харажатлар, асосий воситалар ва материал захиралар, ҳисоб – китоблар ҳамда бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобини назарий – услубий жиҳатдан тўлиқ ёритиб берган. Шунингдек, бюджет ташкилотларида инвентаризация ўтказиш тартиби ва ҳисоботларни тузиш қоидаларини ҳам батафсил баён этган [7].

С.У.Меҳмонов томонидан олиб борилган тадқиқотларда бюджет ташкилотларида ҳисобини ташкил этишнинг долзарб масалалари ҳамда илмий ва услубий жиҳатлари ёритилган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, бухгалтерия ҳисоби маълумотларини шаклланиши ва ҳаракатининг умумий схематик кўриниши, бюджет ташкилотининг мулкчилик асосига, давлат бюджетини тузиш ва ижро этиш принципларига ва бошқа бир қатор омилларга бевосита боғлиқлиги илмий жиҳатдан асослаб берилган [6].

А.А.Остонақуловнинг тадқиқотлари бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботи методологиясини такомиллаштиришга бағишланган бўлиб, бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботининг назарий – услубий асослари, амалиёти, таҳлили ҳамда ҳисоб ишларини юритиш, ташкил қилиш ва ҳисоботларни шакллантиришни услубий жиҳатларини такомиллаштириш масалалари ёритилган [8].

Юқоридаги хорижлик ва мамлакатимиз иқтисодчи олимларининг тадқиқотларида асосан бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби хусусиятларининг назарий – услубий жиҳатлари очиб берилган бўлса–да, бюджет ташкилотларида соҳага хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда ҳисоб юритиш масалалари батафсил ўрганилмаган. Шу боисдан, ушбу мавзу бўйича тадқиқотлар олиб бориш бугун кунда муҳим аҳамиятга эга.

Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва юритишнинг ўзига хос хусусиятлари бюджет ҳисоби қоидаларини ҳисобга олган ҳолда тизимли

таҳлил, анализ, синтез, таққослаш ва бошқа шу каби бир қанча тадқиқот усулларидан фойдаланилган.

Муҳокама ва натижалар. Давлат бюджетининг 2023 йил учун харажатлари 257 734 млрд. сўм ёки ЯИМнинг 24,1 фоиз ҳисобида тасдиқланди. Бу кўрсаткич 2022 йилда — 236 579 млрд. сўм ёки ЯИМнинг 26,6 фоизини ташкил қилган. Шундан, 2023 йилда ижтимоий харажатларга 129 891 млрд. сўм йўналтирилиши белгиланган, бу ўз навбатида, жами Давлат бюджети харажатларининг 50,4 фоизини ташкил этади [11, 15].

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган харажатлар улуши бўйича биринчи ўринда таълим, иккинчи ўринда соғлиқни сақлаш соҳаси туради. Фан, маданият ва спорт учун қилинадиган харажатлар кейинги ўринларда турганлигини қуйидаги 1 – жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

1 – жадвал

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган маблағлар тўғрисида маълумот (млрд. сўм)¹

Кўрсаткичлар	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил	2023 йил
Давлат бюджети харажатлари	62 170,0	107 118,4	131 104,5	165 879,0	214 799,6	257 734
Ижтимоий соҳа харажатлари	35 034,0	58 012,1	66 018,1	86 622,0	105 503,2	129 891
Шундан, Таълим	19 504,3	28 394,3	30 047,6	34 590,0	46 948,9	58 372
Соғлиқни сақлаш	9 562,0	12 078,0	14 842,6	19 648,0	22 788,7	28 426
Фан	389,3	801,0	1 028,7	1 169,0	1 477,0	1 843,0
Маданият ва спорт	1 165,4	1 690,1	2 290,8	2 685,0	3 376,1	4 803
Ижтимоий соҳа харажатларининг Давлат бюджети харажатлари таркибидаги улуши, %	56,4	54,2	50,4	52,2	49,1	50,4

Мамлакатимизда сўнгги олти йилда Давлат бюджетидан ижтимоий соҳага ажратилган маблағлар 2023 йилда 2018 йилга нисбатан 94 857 млрд. сўмга, яъни 3,7 баробарга ошган бўлиб, шундан энг кўпи таълим ва соғлиқни сақлаш соҳалари ҳиссасига тўғри келиши юқоридаги жадвал маълумотларида акс этган. Яна шу нарсани алоҳида таъкидлаш керакки, ижтимоий соҳа харажатларининг Давлат бюджети харажатлари таркибидаги улуши 2023 йилда 2018 йилдан нисбатан 6 фоизга камайган бўлсада, аслида суммада ошганлигини кўришимиз мумкин.

Давлат бюджетидан ижтимоий соҳа харажатларига ажратилган маблағлар салмоғининг ортиши билан шу соҳадаги бюджет ташкилотларининг хусусиятларини ва фаолият йўналишларини инobatга олган ҳолда бухгалтерия ҳисобини юритиш мураккаблашади. Буни яхшироқ тушуниш учун ижтимоий соҳага кирувчи ҳар бир йўналишда фаолият кўрсатувчи бюджет ташкилотлари бўйича бухгалтерия ҳисобининг юритилишининг фарқли жиҳатлари ва хусусиятларини кўриб чиқамиз.

Таълим харажатларининг ижтимоий соҳа харажатларидаги улуши энг юқори бўлиб, мамлакатимизда таълим қуйидаги турларга бўлинади (1 – расм).

¹Фуқаролар учун бюджет 2018-2023 йиллардаги маълумотлар асосида муаллиф ҳисоб-китоблари

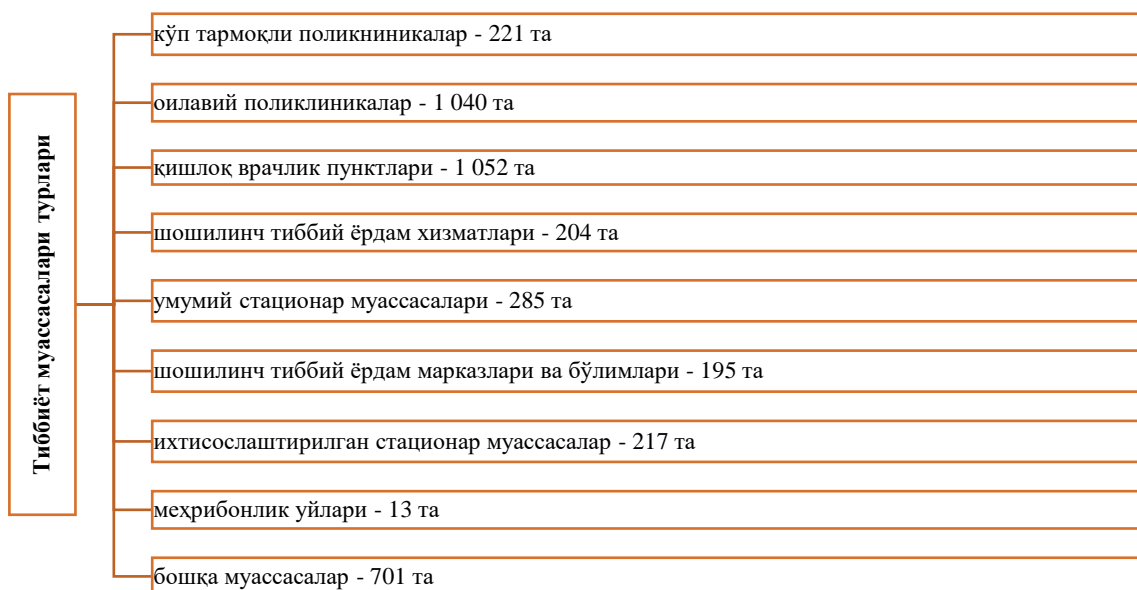
1 – расм. Таълим турлари ва уларнинг мазмуни¹

Таълимнинг турларга бўлинишидан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, таълим ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини юритиш таълим ташкилотларининг фаолият йўналиши ва ихтисослашувига кўра бир – бирдан фарқланади. Яъни, олий таълим ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби бош бухгалтер раҳбарлик қиладиган бухгалтерия хизмати ходимлари томонидан юритилса, мактабгача, умумий ўрта ва ўрта махсус ҳамда профессионал таълим муассасаларида бухгалтерия ҳисоби марказлаштирилган молия – бухгалтерия хизматлари томонидан юритилади.

Таълим ташкилотларининг ходимларига иш ҳақи ҳисоблаш, ҳисоб объектлари бўйича ҳисоб – китоб ишларини бажариш ва молиявий ҳисоботларни шакллантиришда ҳам ўзига хос фарқли жиҳатлари мавжуд.

Буни биз соғлиқни сақлаш соҳасида ҳам кўришимиз мумкин. Бугунги кунда тиббиёт муассасаларининг турлари бўйича сони 3 928 тани ташкил қилади (2 – расм).

¹Илмий тадқиқот натижасида муаллиф томонидан тузилган.

2 – расм. Тиббиёт муассасаларининг турлари бўйича сони¹

Соғлиқни сақлаш вазирлиги маълумотларига кўра, тиббий фаолиятни ташкил этувчи хизматлар 250 тани ташкил қилади. Тиббий фаолиятни ташкил этувчи тиббий хизмат турлари бўйича ҳар бир давлат даволаш муассасаси ўзининг ихтисослашган фаолият тури бўйича аҳолига амбулатор ва стационар шароитда хизмат кўрсатади [5, 84 – 89].

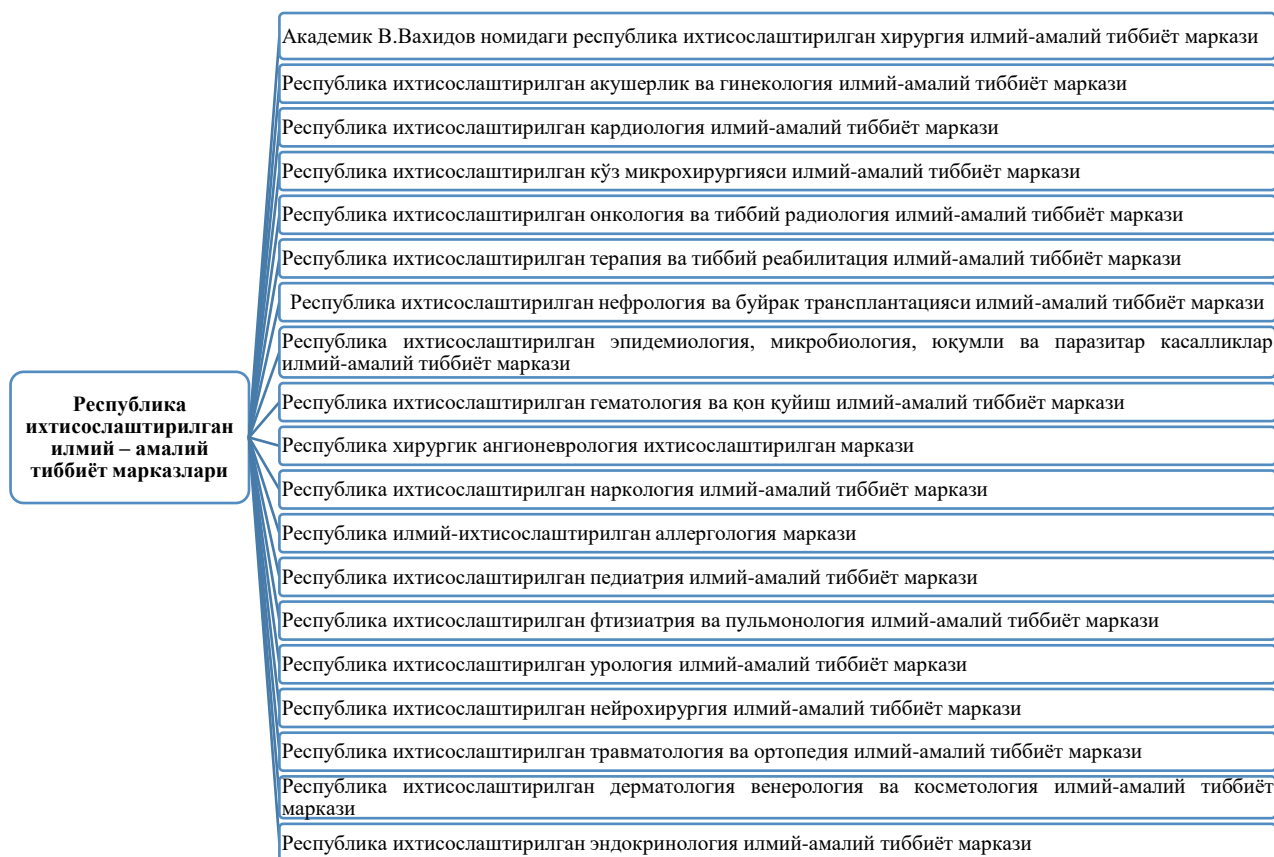
Юқоридаги расм маълумотларидан ҳам кўриниб турибдики, аҳолига фақат амбулатор шароитда тиббий хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасаларига: кўп тармоқли ва оилавий поликлиникалар, қишлоқ врачлик пунктлари киради.

Қолган турдаги тиббиёт муассасалари аҳолига стационар шароитда ёки бир вақтда иккала шароитда (амбулатор ва стационар) тиббий хизмат кўрсатиш имкониятига эга. Бу турдаги тиббиёт муассасаларига Республика ихтисослаштирилган илмий – амалий тиббиёт марказларини, вилоят ва шаҳар типдаги шифохоналарни киритиш мумкин.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги тиббиёт муассасаларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг ўзига хос жиҳатлари аввало унинг ихтисослашувига, тиббий хизмат кўрсатиш шароитига, маблағ билан таъминланиш ҳолатига боғлиқ. Мисол сифатида, мамлакатимизда фаолият юритаётган 19 та республика ихтисослаштирилган илмий – амалий тиббиёт марказларининг фаолият йўналишларини олсак, улар бир – биридан аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш турлари бўйича фарқ қилади (3 – расм).

Бу ихтисослаштирилган тиббиёт марказларида аҳолига бир вақтнинг ўзида стационар ва амбулатор шароитларда тиббий хизматлар кўрсатилади. Шунингдек, бухгалтерия ҳисобида бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларни ҳисобга олиш, инвентаризацияни ташкил этиш ва ўтказиш, пуллик тиббий хизматлар бўйича калькуляцияни шакллантириш, кунлик касса операцияларини ҳисобга олиш ва ҳисобот қилиш, товар – моддий заҳиралари ҳисобини маблағлар манбалари бўйича юритиш ва ҳужжатлаштириш бошқа тиббиёт муассасаларига қараганда анча мурқабдир.

¹Муаллиф томонидан Фуқаролар учун бюджет 2023 маълумотлари асосида тузилган

2 – расм. Республика ихтисослаштирилган илмий – амалий тиббиёт марказлари

Чунки, бу ихтисослашган марказларга нафақат, мамлакатимизнинг турли ҳудудларидан балки, хорижий мамлакатлардан ҳам беморлар келиб даволанади. Шунинг натижасида, бухгалтериядаги иш ҳажми ҳам бошқа тиббиёт муассасаларига қараганда, бир неча баробар кўп.

Стационар тиббиёт муассасаларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш ва юритиш амбулатор шароитда хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасаларига қараганда мураккаб ва иш ҳажми кўпдир. Давлат бюджетидан амбулатор шароитда хизмат кўрсатувчи тиббиёт муассасалари 100 фоиз, стационар тиббиёт муассасалари эса, 40 – 50 фоиз атрофида молиялаштирилади. Чунки, стационар тиббиёт муассасаларида аҳолига пуллик тиббий хизмат кўрсатиш йўлга қўйилган.

Соғлиқни сақлаш соҳасидаги тиббиёт муассасаларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг яна бир мураккаблик ва эҳтиёткорлик томони шундан иборатки, даволанувчи беморларга дори – дармон воситалари, тиббиёт буюмлари, вакциналар ва бактериологик препаратлар ҳамда озиқ – овқат маҳсулотларининг сарфланиши ҳисобланади. Бунда албатта Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган санитария қоидалари ва меъёрларига амал қилиши талаб этилади.

Юқорида биз таълим ва соғлиқни сақлаш соҳасида бухгалтерия ҳисобини юритиш масаласини қисқача кўриб ўтдик. Энди давлат бюджетидан фанга ажратилган маблағлар тўғрисида қуйидагиларни таҳлил қилиб ўрганамиз. Маълумки, фанга бюджетдан маблағ ажратилар экан, шубҳасиз, улар қуйидаги йўналишларга сарфланади:

- Давлат илмий – техника дастурларига, ноёб илмий объектлар ва илмий муассасаларни, фан муассасалари ва давлат архивларини сақлашга қилинган харажатлар учун;
- Олий ўқув юртидан кейинги таълим харажатлари (докторантура) учун;
- Инновацион ривожланиш ва инновацион ғояларни қўллаб – қувватлаш жамғармасига.

Мамлакатимизнинг илм – фанни ривожлантириш учун ташкил этилган илмий – тадқиқот ва илмий – текшириш институтлари ҳамда олий таълим ташкилотларида фаолият кўрсатаётган олимларимизнинг илмий лойиҳаларини молиялаштиришда, илмий изланиш олиб бориш учун докторантура кирган тадқиқотчиларимизни ижтимоий ҳимоя қилишда фанга ажратилган бюджет маблағларидан фойдаланилади. Бюджет маблағларидан фойдаланиш учун албатта тегишли институт ва олий таълим ташкилотларида харажатлар сметаси тузилади. Харажатлар сметаси асосида бюджетдан ажратилган маблағлар сарфланади.

Шунингдек, маданият ва спорт соҳаларига бюджетдан ажратилган маблағлар ҳисоби маданият ва спорт муассасалари томонидан тузилган харажатлар сметаси доирасида сарфланади. Бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботларни шакллантириш эса фаолият турлари бўйича олиб борилади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, шуни айтишимиз мумкинки, бюджет ташкилотлари ҳар қандай бошқарув тизимида ва давлат тузилишининг ҳар қандай кўринишида ишлаб чиқариш ва молиявий – иқтисодий муносабатларнинг муҳим субъектлари ҳисобланади. Улар таълим, соғлиқни сақлаш, илмий тадқиқотлар, ижтимоий ҳимоя, маданият ва давлат бошқаруви каби бир қатор ижтимоий аҳамиятга эга эҳтиёжларни қондириш учун мўлжалланган.

Бюджет ташкилотларининг барчаси амалдаги норматив – ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ давлат функция ва вазибаларини бажарсада, уларнинг тармоқ ва соҳалари, бошқарув тизими, фаолият йўналиши, молия – хўжалик фаолиятини бошқариш тизими, ташкилотлар ўртасидаги ахборот алмашинуви ва маблағларнинг шаклланиш манбалари бўйича бир – биридан фарқли жиҳатлари мавжуд.

Шу боис, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- харажатлар сметаси устидан назорат;
- ҳисоб юритишда касса ва ҳақиқий харажатлар ажратилиши;
- бухгалтерия ҳисобини бюджет таснифи қисмлари кесимида ташкил этиш;
- бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг меъёрий ҳужжатлар талабларига қатъий мувофиқлиги;
- бюджет ижросининг ғазна тизими;
- бюджет ташкилотларида ҳисоб юритишнинг соҳага хос томонлари.

Маълумки, бюджет ташкилотларини бюджетдан маблағ билан таъминлаш, уларнинг бюджетдан ташқари даромадлари ва харажатлари, шунингдек, мазкур маблағлардан фойдаланиш қатъий режалаштирилган ҳолда тузилган харажатлар сметаси асосида амалга оширилади. Бу эса, бухгалтерия ҳисобининг асосий функцияларидан бири бўлган назорат ёрдамида бюджет ташкилотларида бухгалтерия

ҳисобини олдига мазкур харажатлар сметаси ижросини назорат қилиш вазифасини юклайди [3, 31–37].

Бюджет ташкилотларида даромадлар ва харажатлар ижроси жараёнида касса ва ҳақиқий харажатлар ҳисоби юритилади. Бюджет ташкилотлари томонидан ғазначиликдаги шахсий ҳисоб варақлардан харажатларни тўлаб берилиши касса харажатлари кўринишида ҳисобда акс эттирилади. Бюджет ташкилотлари томонидан харажатлар сметалари доирасида амалга оширилган, лекин, тўлаб берилмаган харажатлар ҳақиқий харажат кўринишида ҳисобда акс эттирилади. Бюджет ташкилотларининг касса ва ҳақиқий харажатлари “Касса ва ҳақиқий харажатларни ҳисобга олиш дафтари”да ҳисобга олинади.

Бюджет ташкилотлари томонидан бухгалтерия ҳисобини юритиш, ҳисоботларни тузиш қатъий равишда бюджет таснифига боғланган ҳолда олиб борилиши лозим. Акс ҳолда, бюджет ижроси маълумотларини дастлабки режалаштириш (смета) кўрсаткичлари билан солиштириш имкони йўқолади. Шунинг учун ҳам, бюджет ташкилотлари томонидан бюджет ҳамда бюджетдан ташқари маблағларни ижроси жараёнида бюджет таснифи албатта қўлланилади, шунингдек, молиявий ҳисоботлар шаклларида ҳам бюджет таснифи акс эттирилган [9, 219–224].

Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг меъёрий ҳужжатлар талабларига қатъий мувофиқлигини шундай изоҳлаш мумкинки, бюджет ташкилотларининг зиммаларига юклатилган вазифаларни бажаришлари билан боғлиқ фаолиятлари давлат томонидан қатъий тизимлаштирилганлиги ёки бюджет ташкилотининг “ҳар бир қадами” қатъий қонунчилик билан тартибга солинганлигидир. Давлат бюджетининг ғазначилик ижроси механизмини жорий қилиниши, яъни, барча бюджет ташкилотларининг бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларини ғазна ҳисобварақларида жамланиши, бюджет ташкилотлари томонидан ғазначилик бўлинмалари орқали тўловларини амалга оширилиши ҳам бюджет ташкилотларида ўзига хос хусусиятларга эга бўлган бухгалтерия ҳисоби тизимини яратиш лозимлигини шарт қилиб кўяди [4, 82–86].

Бюджет ташкилотларида ҳисоб юритишнинг соҳага хос томонлари деганда, ташкилотнинг таълим, соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва спорт, қишлоқ хўжалиги ва бошқа соҳаларга хослиги, фаолият юритиши тушунилади. Чунки, ҳар бир соҳанинг ўзига хос хусусиятлари ва амал қиладиган норматив – ҳуқуқий ҳужжатлари мавжуд.

Ҳозирги кунда бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг барча жараёнларини ўз ичига олган бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи бўйича операциялар “УзАСБО” дастурий мажмуасида тўлиқ автоматлаштирилган. Бу дастурий мажмуа йилдан йилга такомиллаштирилиб борилмоқда.

Натижада бюджет ташкилотларидаги кунлик ҳисоб ишлари тўғри ва мазмун жиҳатидан кетма – кет бажариб борилади, чораклик молиявий ҳисоботлар тўғри шакллантирилади. Бухгалтерия ҳисоби ахборотларининг фойдаланувчилар учун узлуксизлиги ва ишончилиги таъминланади. Энг муҳими бюджет ташкилотларининг фаолияти бўйича бошқарув қарорларини қабул қилиш учун бухгалтерия маълумотларининг тезкорлик билан таъминланишига эришилади.

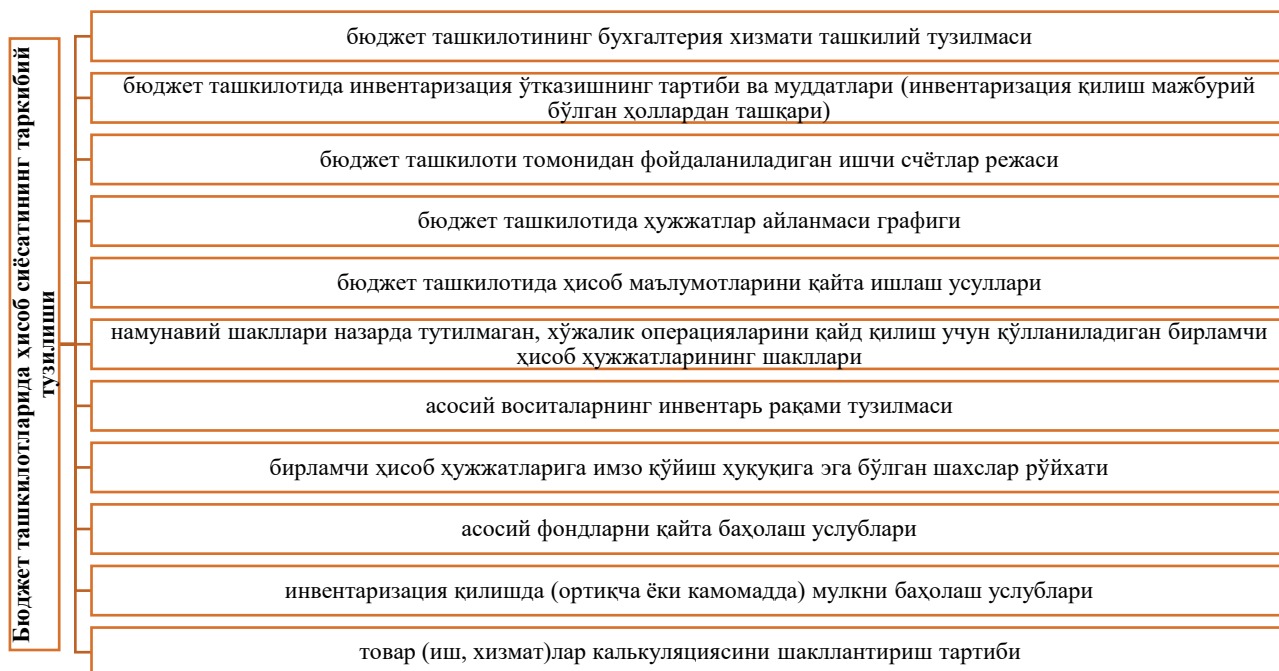
Хулоса. Бухгалтерия ҳисоби маълумотлари иқтисодий объектнинг ҳам, ҳар қандай бюджет ташкилотининг ҳам самарали ишлаши учун катта ҳамиятга эга, чунки, у ташкилот молия – хўжалик фаолияти натижаларининг ҳақиқий ҳолатини акс эттиради.

Шу муносабат билан асосий ахборот етказиб берувчи сифатида бухгалтерия ҳисоби услубиётини бюджет ташкилотларининг соҳага хос томонларини инобатга олган ҳолда тизимли равишда такомиллаштириб бориш зарур.

Бунинг учун ягона тартибда бухгалтерия ҳисобини юритиш жараёнида ҳисобнинг ташкилий, техник ва услубий жиҳатларини ўзида мужассамлаштирган ҳисоб сиёсатини шакллантириш керак.

Бюджет ташкилотларининг ҳисоб сиёсати молиявий ҳисоботни барча қўлланилаётган бюджет ҳисоби стандартлари асосида шакллантирилишини таъминлаши шарт. Ҳисоб сиёсатининг тузилиши бюджет ташкилотлари томонидан мустақил равишда белгиланади.

Бизнинг фикримизча, бюджет ташкилотларининг соҳага хос томонларини инобатга олиб, ҳисобни ташкилий, техник ва услубий жиҳатларига амал қилган ҳолда бухгалтерия ҳисобини юритиш учун ташкилотнинг ҳисоб сиёсати ўз ичига қуйидагиларни олиши керак (3 – расм).

3–расм. Бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатининг таркибий тузилиши¹

Бюджет ташкилотларида ҳисоб сиёсатининг таркибий тузилишидан келиб чиқиб, қуйидагиларни айтишимиз мумкин:

биринчидан, бухгалтерия ҳисобини юритишда, молиявий ва бошқа ҳисоботларни тузишда хўжалик операцияларини амалга оширишнинг қонунийлиги таъминланади. Яъни, ҳисобни юритиш ва ҳисоботларни шакллантиришда соҳага оид норматив – ҳуқуқий ҳужжатлар талабларини бузиш ҳолатлари камаяди ва улардан фойдаланиш имконияти ошади.

иккинчидан, бюджет ташкилотларида ички назорат тўлиқ йўлга қўйилади. Яъни, ташкилотдаги номолиявий ва молиявий активларнинг бут сақланиши таъминланади, талон – торож қилиш ҳоллари ва ҳисоб юритишда йўл қўйилган хатоликларнинг олди олинади. Бюджет ташкилотда инвентаризация ўтказишнинг тартиби ва муддатларига қатъий амал қилинади. Инвентаризация жараёнида аниқланган мол–мулк камомадди ва

¹Илмий тадқиқот натижасида муаллиф томонидан тузилган.

ортиқчаси бўйича ўз вақтида далолатномалар расмийлаштирилиб, бухгалтерия ҳисобида акс этирилади.

учинчидан, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ташкилий, техник ва услубий жиҳатдан тўғри юритилишини таъминлашга эришилади. Яъни, бюджет ташкилотларининг қайси соҳага ёки тармоққа тегишлилигидан қатъий назар, ташкилий жиҳатдан бухгалтерия хизмати ходимларининг лавозим йўриқномалари ишлаб чиқилади, намунавий шакллари назарда тутилмаган, хўжалик операцияларини қайд қилиш учун қўлланиладиган бирламчи ҳисоб ҳужжатларининг шакллари тасдиқланади, ички молиявий назоратни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби белгиланади.

Техник жиҳатдан, бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар айланиши назоратга олинади, “УзАСБО” дастурий таъминотида ҳисоб ишларини олиб боришда бухгалтерлар томонидан йўл қўяётган хато ва камчиликларни бартараф қилишга эришилади.

Услубий жиҳатдан, бюджет ташкилотларида товар (иш, хизмат)лар калькуляциясини шакллантириш тартиби ва активларни ҳисобдан чиқариш услуби аниқлаб олинади.

Умумун олганда, бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишда унинг ўзига хос хусусиятларига алоҳида эътибор бериш ва ҳисобнинг узлуксизлик, ишонччилик, кўрсаткичларнинг қиёсланувчанлиги принципларига амал қилиш керак.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Воробьева И.П., Спесивцева А.Л., Барышева Г.А. Бухгалтерский учет в бюджетных учреждениях: Учебное пособие – Томск: Изд-во ТПУ, 2012. – 252 с.
2. Лёвина С.С., Хаметова А.Р. Особенности бухгалтерского учета в бюджетных организациях // Журнал “Экономика и право”. – 2015. № 12 (58). – с. 100 – 102.
3. Кулибоев А. Ш. БЮДЖЕТ НАЗОРАТИНИНГ НАЗАРИЙ–УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ //World scientific research journal. – 2023. – Т. 16. – №. 1. – С. 31-37.
4. Shonazarovich, Kuliboyev Azamat. "REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF ACCOUNTING IN BUDGETARY INSTITUTIONS." EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies (EBMS) 10.6 (2023): 82-86.
5. Кулибоев А. Давлат тиббиёт муассасаларида бошқарув ҳисобини ташкил этиш босқичлари //МОЛИЯ ВА BANK ISHI. – 2022. – Т. 8. – №. 1. – С. 84-89.
6. Меҳмонов С.У. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби: назария ва амалиёт. Монография – Т.: “Iqtisod va moliya”. 2016. – 136 б.
7. Остонақулов М. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. – Т.: “Iqtisod va moliya”. 2009. – 428 б.
8. Остонақулов А.А. “Бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисоби ва ҳисоботи методологиясини такомиллаштириш” монография. Т: VNESHINVESTPROM нашриёти, 2021, 208 бет.
9. Ostonokulov A. A., Azzamova D. X. BUDJET TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH VA YURITISH //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 219-224.
10. Полещук Т.А. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях: Учебное пособие. – Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2006. – 108 с.
11. Фуқаролар учун бюджет 2023. –Т.: БМТТД, 2023. – 55 б..

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).